

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

DOI: 10.32626/2309-2254.2021-32.106-122

УДК 94 (477.4)«17/18»(082)

ПИЛИПЕНКО Олександр – доктор історичних наук, професор, професор кафедри гуманітарних дисциплін Національного університету харчових технологій, вул. Володимирська, 68, м. Київ, індекс 01001, Україна (pylypenko08@ukr.net)

ORCID 0000-0002-6096-9433

PYLYPENKO Oleksandr – Doctor of Historical Sciences, Professor, Professor of the Department of Humanities of the National University of Food Technologies, 68 Volodymyrska Street, Kyiv, index 01001, Ukraine (pylypenko08@ukr.net)

ФІЛІНЮК Анатолій – доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, вул. Татарська, 14, м. Кам'янець-Подільський, індекс 32300, Україна (afilinyuk@ukr.net)

ORCID 0000-0002-2659-114X

FILINYUK Anatoly – Doctor of Historical Sciences, Professor, Professor of the Department of History of Ukraine, Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, 14 Tatars'ka Street, Kamianets-Podilskyi, index 32300, Ukraine (afilinyuk@ukr.net)

Бібліографічний опис статті: Пилипенко, О., Філінюк А. (2021). Наддніпрянська Україна в політиці самодержавства щодо розвитку торгівлі Росії та Франції наприкінці XVIII – на початку XIX ст. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: історичні науки*, (32), 106-122.

НАДДНІПРЯНСЬКА УКРАЇНА В ПОЛІТИЦІ САМОДЕРЖАВСТВА ЩОДО РОЗВИТКУ ТОРГІВЛІ РОСІЇ ТА ФРАНЦІЇ НАПРИКІНЦІ XVIII – НА ПОЧАТКУ XIX ст.

Анотація. *Мета дослідження* – з'ясувати місце Наддніпрянської України в політиці самодержавства з розвитку торгівлі Росії та Франції наприкінці XVIII – на початку XIX ст. *Методологічну основу* дослідження складають принципи історизму, об'єктивності, системності, застосування яких допомогло використати історико-

генетичний, історико-порівняльний, історико-типологічний, історико-системний, аналітико-синтетичний, статистичний, узагальнювальний та інші методи й тим самим забезпечити сучасне осмислення та комплексне розкриття малодослідженої теми. **Наукова новизна** полягає в тому, що в статті вперше досліджено питання про місце і роль українських земель у самодержавній політиці з розвитку торговельних відносин Російської імперії та Франції. Детально охарактеризовано державні акти країни, що забезпечували нормативно-правову базу для розвитку та поглиблення торговельної співпраці наприкінці ХУІІІ – на початку ХІХ ст. за допомогою Наддніпрянської України, зокрема міст і портів на Чорному й Азовському морях. Підкреслено про зростаючу зацікавленість західноєвропейських країн у комерційних відносинах із Росією в досліджуваному періоді. Однією з них була Франція, завдяки чому були налагоджені більш тісні торговельні відносини. Простежено зміни в митній політиці самодержавства наприкінці ХУІІІ ст. **Висновки.** Дослідження засвідчило, що на межі ХVІІІ – ХІХ ст. внаслідок державних і геополітичних змін, викликаних поділами Речі Посполитої та перемогами у війнах над Османською державою з боку Російської імперії, більшість українських земель опинилось в її складі. Зміна зовнішньо-політичного вектору самодержавства в напрямі Чорного й Азовського морів та істотні зацікавлення господарськими можливостями України спричинили широке залучення її земель у зовнішню торгівлю Росії, зокрема у торговельні відносини з Францією.

Ключові слова: торгівля, митна політика, уряд, Наддніпрянська Україна, торгова політика, купці, підприємці, Франція, договір, угода.

DNIPRO UKRAINE IN THE POLICY OF AUTOCRACY ON THE DEVELOPMENT OF TRADE BETWEEN RUSSIA AND FRANCE IN THE LATE XVIII – EARLY XIX CENTURY

Abstract. *The purpose of the study* is to identify the place of Dnipro Ukraine (Naddnipyrianska Ukraine) in the policy of autocracy in the development of trade between Russia and France in the late XVIII – early XIX century. **The methodological basis** of the study is the principles of historicism, objectivity, systematization, applying of which helped to use historical-genetic, historical-comparative, historical-typological, historical-systemic, analytical-synthetic, statistical, generalizing, and other methods and thus provide the modern understanding and comprehensive disclosure of a little-studied topic. **The scientific novelty** is that the question of the place and role of Ukrainian lands in the autocratic policy of trade relations between the Russian Empire and France is explored in the article for the first time. The state acts of the country, which provided the legal framework for the development and deepening of trade cooperation in the late XVIII – early XIX centuries, are described in detail with the help of Dnipro Ukraine (Naddnipyrianska Ukraine), in particular the cities and ports on the Black Sea and the Sea of Azov. Emphasis is placed on the growing interest of Western European countries in commercial relations with Russia in the period under study. One of them was France, thanks to which closer trade relations were established. The changes in the customs policy of the autocracy at the end of the XVIII century are traced. **Conclusions.** The study has shown that at the turn of the XVIII – XIX centuries as a result of state and geopolitical changes caused by the partition of the Commonwealth and the victories in the wars over the Ottoman Empire by the Russian Empire, most of the Ukrainian lands became part of it. The change in the foreign policy vector of autocracy in the direction of the Black Sea and the Sea of Azov and significant interest in

Ukraine's economic opportunities led to the wide involvement of its lands in Russia's foreign trade, in particular in trade relations with France.

Key words: *trade, customs policy, government, Dnipro Ukraine (Naddnipyrianska Ukraine), trade policy, merchants, entrepreneurs, France, contract, agreement.*

Постановка проблеми. У постановці проблеми важливим є наголошення Т. Снайдера, що «Україна не має історії без Європи, але і Європа не має історії без України». Принциповим є те, що «від самих витоків своєї історії Україна як етногеографічний простір у самому центрі Європейського континенту, на перетині торговельно-воєнних шляхів між Сходом і Заходом, Північчю й Півднем, була місцем зіткнення й суперництва, але й водночас взаємовпливів різних цивілізаційних спільнот» (Україна, 2020, с. 8, 9). Якщо до поділів Речі Посполитої більшість українських земель була поділена між нею і Російською імперією, то після їх розподіли між собою Російська та Габсбурзька імперії. Завдяки цьому Росія перетворилася з «дрібного акціонера» на власника «контрольного пакета», отримавши більшу частину української етнічної території (Плохій, 2016, с. 197). За обґрунтуванням О. Реєнта, наприкінці XVIII – на початку XIX ст. на українських землях мали місце нові явища економічного життя та соціальної сфери – «освоєння Півдня, створення єдиного внутрішнього ринку та господарського організму, розвиток інфраструктури, активізація товарно-грошових відносин, формування купецького стану, зміцнення виробничих зв'язків між населенням окремих регіонів, розширення експортно-імпортних операцій, зростання й поява нових міст, збільшення кількості підприємств, вдосконалення процесу виробництва тощо (Реєнт, 2019, с. 167).

Аналіз джерел та останні дослідження. Джерельну основу розвідки складають архівні та опубліковані документи, матеріали і нагромаджений у науковій літературі фактичний матеріал. Зокрема, залучено джерела держархівів Одеської і Херсонської областей, низки нормативних актів, документальних збірників, оглядів, статистичних видань, публікацій у журналах та інших періодичних виданнях тощо.

До питання про місце України в зовнішній торгівлі Росії наприкінці XVIII – на початку XIX ст. зверталось чимало дослідників. На сучасному етапі серед праць вітчизняних істориків, які засвідчують про зацікавлення проблемою, варто назвати дослідження С. Віднянського (Україна, 2020), О. Вінтоняка (Вінтоняк, 1995), О. Гуржія, О. Реєнта і Н. Шапошнікової (Гуржій, Реєнт, Шапошнікова, 2018), А. Жуковського (Україна і Франція, 2001), О. Іваненка (Іваненко, 2009), О. Машкіна (Машкін, 2008, 2009), О. Реєнта (Реєнт, 2019), Є. Сидоровича (Сидорович, 2011, 2014), А. Філінюка та Т. Ігнат'євої (Філінюк, Ігнат'єва, 2006) та ін. Зусиллями істориків кількох поколінь висвітлено чимало питань розвитку російської зовнішньої торгівлі завдяки Наддніпрянщині і з допомогою українських земель у досліджуваному періоді. Проте у вітчизняній історіографії поки що відсутні комплексні, синтетич-

ні праці з відображенням місця і ролі підросійської України в політиці та системі координат самодержавства з розвитку торгівлі Росії та Франції наприкінці XVIII – на початку XIX ст.

Мета дослідження. На основі залучення масиву фактичного матеріалу, аналізу та осмислення наукової літератури через призму сучасної методології дослідити місце і роль Наддніпрянської України в політиці самодержавства щодо розвитку торгівлі Росії та Франції на межі XVIII – XIX ст.

Виклад основного матеріалу. Передусім, підкреслимо, що наприкінці XVIII – на початку XIX ст., коли набрав сили перехід від «старих порядків» до сучасного суспільного розвитку, що визначався не лише військовими та дипломатичними зусиллями, а й економічним і торговельним суперництвом, брали свій початок зміни в політичних та економічних взаєминах Росії та Франції. Особливе місце у них посідали українські землі, що опинилися в центрі руху тих могутніх історичних, соціальних, економічних і культурних процесів, які визначали жорстку боротьбу навколо найважливіших для сучасників проблем, пов'язаних із бурхливим поширенням начал європейської цивілізації, а відтак у черговий раз – у полі зору експансіоністських планів Російської імперії та інших європейських держав (Філінюк, Ігнат'єва, 2006, с. 87). Цьому певною мірою сприяло «поступове розширення і поглиблення під впливом політичних обставин» уявлень про Україну та українців (Україна, 2020, с. 74), що спричинило зацікавлення їхні урядів піти по шляху налагодження більш тісного торговельного співробітництва. Тим паче, що укладення Кючук-Кайнарджійського мирного договору 1774 р. і приєднання до Росії частини південної України та Криму, а в першій половині 90-х рр. XVIII ст. – Правобережжя забезпечило формування нових торговельних шляхів між чорноморськими і середземноморськими портами й тим самим суттєво змінило характер торговельних відносин між Францією та Росією. Ця мирна угода дозволила російським суднам проходити через протоки Дарданелли та Боспор у Чорне море. До того ж, 11-а і 12-а її статті відкривали вільний комерційний шлях із портами Середземного моря (Машкін, 2008, с. 287-289, 293-294). Сучасники, аналізуючи «відновлення цієї стародавньої навігації» розцінили його як чудову подію, що призвела «до цілої революції в області торгівлі...» (Держархів Одеської обл., ф. 6, оп. 1, спр. 204, арк. 10). В часі це співпало із дедалі більшим втягуванням українських земель у сферу загальноросійських зовнішньоторговельних зв'язків і в систему світового ринку, що зумовлювалося наявністю великої кількості українського товарного зерна і підвищенням попиту на нього з боку західноєвропейських держав із чорноморсько-азовських портів.

Більш дружню сторінку в російсько-французьких взаєминах відкрили прихід Людовіка XVI до влади у Франції та зміна її уряду, що уможливили початок процесу залучення іноземних купців і торгівців в українські порти. Французький уряд розраховував на припинення союзу Росії та Пруссії і

на те, що Катерина II повернеться до австро-французького союзу. При цьому торговельно-економічні кола Франції проявляли особливий інтерес до чорноморської торгівлі, де позиції англійців були не такі сильні, як на Балтиці (Лобас, Савченко, 2017, с. 112). У свою чергу, царизм створив сприятливі законодавчі умови зарубіжним комерсантам для діяльності в регіоні. Починаючи з середини 70-х рр. XVIII ст. російський уряд вживав заходи зі створення у Північному Причорномор'ї умов для активного включення його в систему міжнародної торгівлі. Так, 8 травня 1780 р. був підписаний Декрет про правила іноземної торгівлі, що регламентували процедуру надання французьким торговим кораблям російських прапорів і ведення закордонних операцій у виділеному регіоні. Водночас купцям категорично заборонялося підтримувати військові конфлікти іноземних держав, перевозити представників воюючих країн тощо. Іноземні підприємці, які перейшли в підданство Російської імперії, отримали такі ж юридичні права на торговельні операції, як і росіяни. Комерсанти звільнялися від індивідуальної рекрутської повинності в разі сплати за рекрута спочатку 360, а потім 500 крб. (Сидорович, 2014, с. 78). У 1782 р. з метою розширення торгівлі в чорноморсько-азовських портах російський уряд зменшив на чверть мито з іноземних товарів зборів (Гуржій, 1960, с. 53) і дозволив французам записуватися у гільдії.

Завдяки цьому в Південній Україні швидкими темпами розвивалися чорноморсько-азовські міста-порти – Маріуполь, Одеса, Севастополь, Херсон, Феодосія, які невдовзі перетворилися у важливі осередки зовнішньої торгівлі України на півдні Російської імперії. Цим скористалися купці не лише близьких, а й віддалених міст. Важливим торговельним центром стало приморське місто Херсон, де проходила транзитна торгівля з Кримом, Туреччиною, Австрією, Польщею та іншими західними країнами. Число вантажних суден, які до його порту щорічно причалювали та відходили, наближалось до позначки 180, а серед торговців, крім вірмен, греків, німців, поляків, чільне місце посіли французи. Транспорти з сільськогосподарською продукцією проходили Чорним морем та ріками – Дністром, Дунаєм, Дніпром (Вінтоняк, 1995, с. 36).

Задля залучення до економічного життя краю іноземних комерсантів у 1784 р. був виданий маніфест про запровадження свободи торгівлі в Херсоні, Севастополі, Феодосії, відкривши їх для всіх дружніх з імперією народів. Внаслідок розширення торговельних відносин з європейськими країнами через Середземне море, у Північному Причорномор'ї було засновано низку іноземних фірм. Зі звернення полтавських купців до Г. Потьомкіна впливає, що на той час вже існували торговельні зв'язки між Лівобережною Україною та Францією (Лучицкий, 1894, с. 156).

Одним з ініціаторів налагодження на півдні України двосторонніх економічних відносин між Росією та Францією був новоросійський генерал-губернатор Г. Потьомкін. Посадовець навіть домігся від Катерини II дозволу всім іноземним торговим кораблям піднімати російський пра-

пор (Сидорович, 2011, с. 130). Запровадження такого права опиралося на четверту статтю наказу від 8-го травня 1780 р., яка передбачала право ходити під російськими прапорами іноземним торговельним суднам Чорним і Середземним морями (Машкін, 2009, с. 29). Набуття чинності таких законодавчих актів знаменувало собою важливий крок до укладення франко-російського торговельного договору. Як наслідок, торговельні операції чорноморським шляхом між Марселем, Херсоном та іншими українськими містами почали носити системний характер.

Завдяки тому, що на середину 80-х рр. XVIII ст. сформувалося реальне економічне підґрунтя для підписання російсько-французького торговельного договору, у 1785 р. в Парижі та Петербурзі розпочалися одночасні переговори з підписання двостороннього договору. Центр переговорного процесу знаходився у російській столиці, а Париж став місцем проведення консультацій російського посла І. Симоліна з графом Верженом (Россия и Франция, 2001, вып. 4, с. 120, 135). Завдяки підписанню договору французькі купці отримали юридичне право вільно торгувати на території Російської імперії. Генеральні консули, консули та віце-консули стали повноважними представниками влади в проведенні торговельних операцій у французьких середземноморських портах.

До цього додамо, що після приєднання Криму на його терени почали переселятися французькі купці. У 1783 р. сюди для налагодження комерційних відносин між південними портами Російської імперії та Французького королівства приїжджали Возан, Перес Фрере, Рамбонс і Афренс (Мурзакевич, 1879, с. 357). Одним із найвідоміших купців, торговельних агентів і комерсантів того часу був барон Сент-Жозеф Антуан, який приділяв дуже велику увагу розширенню торговельних зносин Херсона з Францією. Він користувався покровительством новоросійського генерал-губернатора Г. Потьомкіна. Український хліб він почав направляти до Корсики, міст Провансу, Ніцци, Генуї та Барселони (Дружинина, 1959, с. 90).

Участь України в російській зовнішній торгівлі, з одного боку, була нерозривно пов'язана з подальшим економічним розвитком усієї країни, з іншого сприяла зміцненню внутрішнього ринку. До того ж, надання деяких привілеїв чорноморсько-азовським портам, більшість яких була зосереджена на території України, сприяло зростанню торгівлі У Марсель завозились товари: сукно, тканини, льон, віск, український тютюн, ікра тощо. В українські порти завозились: вино з Марселю, цукор, олія, фрукти, індіго та інше (Боровой, 1995, с. 496-499). Завдяки тому, що основною рушійною силою розвитку міст-портів північного Причорномор'я були такі сектори економіки, як торгівля і морський транспорт, південь України почав набувати статусу міжнародного комерційного центру Російської імперії. «Для заохочення та розповсюдження російської торгівлі через Чорне і Середземне моря в 1784 р. було надано право всім вільно торгувати в Херсоні, Севастополі та Феодосії на власних або найманих кораблях з платежем мита по тарифу, до-

зволено було іноземцям селитися у тих або інших містах Росії та вступати в підданство з свободою віросповідання...» (Bartoccioni, 2005, р. 28). У 80-х рр. XVIII ст. в зв'язку із зусиллями, які докладала російська адміністрація з розвитку Херсону, деякі з цих купців оселилися в ньому й мали змогу на пільгових умовах вести торговельні операції. В основному це були ті комерсанти, які вели торгівлю в Константинополі або мали там налагоджені контакти. Завдяки тарифу 1766 р. імпорт до Росії іноземних товарів, потрібних для українських фабрик, став простішим.

Барон С. Ж. Антуан зробив висновок про необхідність негайно скористатися наданими правами й відкрити торговий дім у Херсоні та почати направляти кораблі під російським прапором. Спираючись на зацікавленість Франції в утворенні міцних позицій на польському ринку та витісненні з нього Пруссії, комерсант за сприяння короля налагодив ділові зв'язки з місцевими торговельно-промисловими колами. У 1784 р. він подав військовому міністру та міністру торгівлі доповідь з обґрунтуванням доцільності активізації політики Франції у Північному Причорномор'ї. Водночас француз ще до отримання певних прав і привілеїв приступив до налагодження через Херсон транзитної торгівлі з Польщею. (Юрченко, 1883, с. 165-169). Його діяльність призвела до істотного поліпшення товарообігу. Лише за 1784 р. із Херсона в Марсель прибуло 20 кораблів і 15 – з Марселя у Херсон. Торгівля велася з Ліворно, Марселем, Мессіною та ін. (Chamousset, 2011, р. 59). У 1784 р. ним було відправлено 3 кораблі з салом, коноплями, пшеницею, горохом, тютюном, то в 1785 р. – 64 кораблі, корабель «Князь Потьомкін» (капітан Жека), бригантин «Дворянин Булгаков» (капітан Гош), Бригантин «Генерал Ганнібал» (капітан Трюлле), Півакра «Святий Микола» (капітан Ренно) та ін. (Россия, 2001, вып. 4, с. 173). 20 січня 1785 р. І. Дофіне отримав від російського уряду понад 11374 крб. для того, щоб постачати до чорноморських портів корабельні матеріали, припаси та інші товари. А в його будинку була створена біржа вільних торгових справ (Скальковский, 1837, с. 250). Отримавши будинок для свого офісу в м. Херсоні, у 1789 р. він його купив (Держархів Одеської обл., ф. 1, оп. 218, спр. 8, арк. 1).

Зусиллями Антуана де Сен-Жозефа був заснований перший французький торговельний дім у Херсоні – осередок товарно-грошових відносин із Марселем, який спеціалізувався на торгівлі з країнами Леванту. Розгорнувши в регіоні бурхливу діяльність, у 1783 р. він виклопотав у царського уряду право іноземним суднам, котрі вели торгівлю через Чорне море, піднімати російський прапор, оскільки турки пропускали лише турецькі, а з 1774 р. – і російські судна (Іваненко, 2009, с. 49-50; Дружинина, 1959, с. 88-89). В 1785 р. відправив із Марселя до Херсона 4 кораблі з французькими товарами (Юрченко, 1883, с. 176), а вже наступного року спрямував до Франції судна з сільськогосподарською продукцією, що користувалася великим попитом (Письма, 1883, с. 157). Успіхи торговельної діяльності до кінця 80-х рр. XVIII ст. забезпечили йому не тільки монополізацію торговельних операцій між Херсоном

і Марселем, а й посередництво в імпорті хліба до Італії та Іспанії. Оцінюючи його зусилля з розширення чорноморської торгівлі та навігації Росії, дипломатичний представник Франції у Петербурзі граф Л. Ф. де Сегюр писав, що вони були корисні імперії і приємні королю. Саме Антуан став радником при укладанні торговельного договору 1786 р. (Тарле, 1958, с. 452-453).

Французькі товари з Марселя до Херсона у 1786 р. оцінювалися в 152300 ліврів (4 кораблі). Лише за 2,5 роки з Херсона до Марселя прибуло 21 торговельне судно загальною вартістю вантажу 1 млн. 028 тис. 608 ліврів, натомість із Марселя до Херсона прийшло 12 суден, вартість товару яких становила 516 тис. 450 ліврів. Вартість російського експорту з Херсона до Марселя майже на півмільйона ліврів перевищувала вартість французьких товарів, що поступили з Марселя до Херсона (Сидорович, 2011, с. 170).

Заручившись підтримкою правлячих кіл Російської імперії, Л. Ф. де Сегюр забезпечив укладення в 1786 р. договору про дружбу, торгівлю і навігацію строком на 12 років, за яким французький король приєднався до системи збройного морського нейтралітету (Мартенс, 1892, с. 259-310; О вооруженном, 1859, с. 64-66). Якісного поліпшення комерційна співпраця двох країн набула з підписанням Трактату про дружбу, торгівлю і мореплавство 31 грудня 1786 р. (ПСЗРИ–І, 1830, т. 22, с. 771-785). Ним передбачалися різні мита на товари та їх кількість. Зокрема, у чорноморських портах мито з французьких вин складало 25%, або приблизно 5 крб. На марсельське мило воно було зменшено в шість разів: від 6 до 1 крб. Французький уряд також визначив певну кількість мит. Наприклад, з українського сала бралось 20%. Кульмінацією довготривалих переговорів стало підписання 11 січня 1787 р. російсько-французького торговельного договору (Черкасов, 1993, с. 58-63), що відкрив нову сторінку в економічному співробітництві між Францією та Росією й сприяв тому, що французькі капітали стали вкладати в Україну.

У торговельно-економічних відносинах двох держав було встановлено принцип найбільшого сприяння, який фактично був закріплений у тексті російсько-французького торговельного договору 1787 р. На його основі піддані отримали низку привілеїв у торгівлі і найбільше сприяння в чорноморських портах. Зокрема, французьким купцям дозволялося вільно поселятися й відкривати контори в шести містах чи портах кожної країни (Лобас, Савченко, 2017, с. 112). Для стимулювання міжнародної торгівлі ввели 25% знижки на ввезені до портів Чорного та Азовського морів французькі товари і відповідно, зменшили податки на експортовані до Франції чорноморсько-середземноморським шляхом російські товари. Поступове включення різних регіонів України до системи всеросійського ринку, який формувався, попри всі негаразди, пов'язані з імперською політикою уряду Росії, мало досить відчутне економічне значення для населення українських і російських земель (Гуржій, Реєнт, Шапошнікова, 2018, с. 51).

Однак сторони ними не скористалися через революційні події у Франції, оскільки абсолютистська Росія, займаючи особливе становище під час про-

тистояння європейських держав з французькою республікою, вживала дипломатичні та військові заходи, з одного боку, для обмеження поширення революції, з іншого – для зміцнення своїх позицій у Німеччині, Італії і на Балканах. Внаслідок чого російсько-французькі відносини були припинені на ціле десятиріччя. Їх суттєво ускладнив прихід до влади революційного уряду, який не був зацікавлений у продовженні торгівлі. Відтак, на початку 1793 р. декретом Конвенту була заборонена торгівля з Російською державою (ПСЗРИ–І, 1830, т. 23, с. 402-405). Комерційне співробітництво погіршилося ще й через участь Франції на боці Османської імперії у війні проти Росії в 1790 р. Тому будь-які відносини між російським та французьким урядами стали неможливими у зв'язку із заборонаю Національним Конвентом Франції вести будь-які економічні відносини з імперією Романових. У 1793 р. більшість іноземців переселилися з Херсона в Константинополь. Уряд і Катерина II негативно ставились до революційної влади Франції. Як результат, було укладено оборонно-наступальний союз Австрії, Пруссії і Англії проти Франції. Серед договірних вимог союзних держав було зобов'язання припинити торгівлю з Францією. В Росії був виданий маніфест 8 квітня 1793 р., за яким було заборонено вивіз до Франції будь-яких товарів; привезення товарів із Франції (Лодыженский, 1886, с. 152).

При цьому Катерина II підтримувала контрреволюцію у Франції. Імператриця виділяла кошти на наймання війська та організацію дипломатичної блокади європейських держав з вимогою звільнити Людовика XVI. Її наступник імператор Павло I спочатку також вороже ставився до французької революції, видавши декілька наказів про арешт французьких товарів, що перебували на кораблях, і про заборону виготовлення триколових стрічок і торгівлю ними (Безобразов, 1892, с. 56-57). Уряд Росії дуже ретельно стежив за імпортом товарами, які надходили з Франції до чорноморських портів. Це скорочувало товарообіг між обома державами (Блиох, 1882, с. 150). Згодом торговельні відносини між Францією та Росією стали поступово відновлюватися. Царський уряд дозволив французьким оптовим купцям на законних підставах привозити свої товари в чорноморські порти. Наприклад, відповідно до указу Сенату від 16 січня 1797 р. їм дозволялося завозити французькі вина на нейтральних судах в усі російські порти Російської імперії, в тому числі і південні. Підкреслимо, що це право отримали лише французи. Даний процес дозволив відновити торгові зв'язки між двома країнами (ПСЗРИ–І, 1830, т. 24, с. 285).

Уже наприкінці XVIII ст. з'явилася гостра необхідність створення нового торговельного центру на Чорному морі. Після тривалих пошуків зручного місця перевагу надали Одесі, яка тоді ще поступалася іншим портам за обсягами товарообігу (Тимофеев, 1984, с. 146). Починаючи з середини 90-х рр. XVIII ст., випереджаючи Херсон, Одеса перетворилася на головний чорноморський порт. Відтоді почалося поступове відновлення комерційних відносин. Так, уже в 1797 р., два купці Вів'є та Латур доставляли до Феодосії

на нейтральних кораблях вино з Тулону, натомість із великою для себе вигодою купляли в Україні хутра. Наказом 16 січня 1797 р. дозволялося привозити французькі вина на нейтральних кораблях (Кеппен, 1832, с. 23, 25). Це дало можливість частково відновити комерційне співробітництво між Францією та Росією через чорноморські порти. З метою підтримки експортних операцій 1797 р. у Херсоні було розгорнуто будівництво торговельного флоту. Прагнення французів утвердитися в Північному Причорномор'ї також зумовлювалося планами перетворити його у своєрідний плацдарм розвитку торговельних взаємин із Туреччиною. Їм вигідною видавалася далекосяжна перспектива налагодження контролю за транзитною торгівлею країн Європи та Сходу. Адже ключем до цього могло стати здобуття Францією провідної ролі у торгівлі на Чорному морі.

Тоді ж зазнала змін процедура видачі російських прапорів для іноземних, у тому числі французьких торговельних суден. Наприклад, із дозволу імператора, починаючи з 14 квітня 1797 р., торговці отримували права піднімати на своїх суднах прапор Російської імперії (ПСЗРИ–І, 1830, т. 24, с. 591). Уряд уважно стежив за товарообміном в чорноморських портах. Згідно указу Сенату від 12 вересня 1797 р. всі французькі купецькі судна підлягали ретельній перевірці і не могли завозити іноземні товари без сплати на них мита. Керувати процедурою догляду було наказано губернатору та місцевим інстанціям (ПСЗРИ–І, 1830, т. 24, с. 734–735).

Збільшення обсягу товарообігу призводило до вжиття заходів щодо поліпшення іноземної торгівлі, у тому числі і з Францією. До прикладу, найдавніша і найвідоміша в Україні Одеська біржа перетворилася в один із головних центрів фондової торгівлі і у подальшому єдину в Російській імперії, а Одеський порт поступово перебрав на себе до 50% експортного зерна (Реєнт, 2019, с. 180, 184). На основі Маніфесту від 13 лютого 1798 р. на території Кримського півострова створюється порто-франко. Цей документ дозволяв купецьким гаваням Феодосії та Євпаторії отримати повну свободу торгівлі з усіма європейськими націями, зокрема з французами. Згідно маніфесту французькі купці, що переселялися до Криму, мали право переходити в підданство Східної імперії (ПСЗРИ–І, 1830, т. 25, с. 64–65).

Не зважаючи на відновлення економічних відносин, відносини Франції та Росії залишалися напруженими. Зокрема, згідно з імператорським указом від 17 червня 1798 р. передбачався арешт до закінчення війни з Французькою республікою французьких кораблів і товарів в усіх портах Російської імперії, у тому числі й чорноморських. У доповнення до указу, 28 червня 1798 р. був виданий наказ Павла І генерал-прокурору про ретельний контроль за французькими товарами та заборону продавати їх підданим імперії. Втім, за його умовами всі французькі торговельні кораблі отримали можливість безмитно проходити до портів Феодосії та Євпаторії і здійснювати вільні комерційні операції на всій території Кримського півострова (Держархів Херсонської обл., ф. 7, оп. 2, спр. 2, арк. 1).

Завоювання міцних позицій, монополізація торгівлі з Росією через українські порти посилили зацікавлення Франції до степової частини України. Водночас російський уряд був зацікавлений у інтенсифікації товарообігу з Францією у чорноморському регіоні. З утворенням гільдій, за міським положенням, кожний торгуючий у межах 1 тисячі крб., міг записатися до 3-ї гільдії і займатися роздрібною торгівлею, мати свою лавку в своєму домі, організовувати власне виробництво з використанням ткацьких верстатів, малих річкових суден, трактирів, лазень, постійних дворів та ін. Купці були звільнені від особистої рекрутської повинності та могли за рекрута вносити спочатку 360, а потім 500 крб. (Водовозов, 1904, с. 485-486).

Місцем значних французьких капіталовкладень стала Південна Україна після приєднання Південної України та завоювання Росією Криму. Антуан, Гамба, Рено, Сікар та інші налагодили тут жваві зв'язки, втягнули до орбіти своїх впливів Правобережжя, а тікаючи від революції, й самі переселились на береги Чорного моря (Скальковский, 1838, с. 9-10). Вкладаючи капітали у розвиток чорноморсько-середземноморської торгівлі, французькі купці сприяли включенню Південної України в систему міжнародних економічних зв'язків (Іваненко, 2009, с. 221).

Для стимулювання розвитку скотарства та шкіряних заводів, у 1802 р. дозволено вивіз сирової шкіри з Чорноморських і Азовських портів зі сплатою мита 25 коп. із кожної шкіри. Мирний договір Тильзійський від 25 червня (7 липня) 1807 р., утвердив Континентальну систему і збільшив простір Росії, однак перервав вигідну торгівлю з Англією (Добросклонский, 1838, с. 94). За оцінкою Н. Дейвіса, континентальна система «вперше дала Європі змогу відчувати, що таке об'єднана економічна спільнота, але водночас призвела й до великого невдоволення, яке підірвало французькі позиції» (Дейвіс, 2001, с. 736). В 1816 р. заборонено ввезення до Росії таких іноземних товарів, як: шпалери, взуття, хустки, полотна, помада, посуд фаянсовий, фарфоровий і кришталь, гудзики, тканини, сургуч, чай, шовкові і бавовняні тканини, капелюхи, екіпажі тощо (Тимофеєнко, 1984, с. 28, 30).

Висновки. Проаналізувавши торговельну політику самодержавства в торгівлі українських земель із Францією як відносно самостійний напрямок зовнішньо-економічної політики на межі XVIII – XIX ст., можна констатувати, що загалом вона сприяла розвитку товарообігу чорноморських портів із французькими портами. Для цього було створено юридичну базу, яка регламентувала торговельну діяльність французьких купців на півдні України. Переломними у цьому виявились 80-ті рр. XVIII ст., коли були налагоджені комерційні шляхи між українськими чорноморськими та французькими середземноморськими портами, що стали основними торговельними центрами комерції великого українського регіону. За рахунок України, зокрема торгівлі з Францією, Росія дедалі більше зосереджувалася на промисловому виробництві і тим самим зменшувала залежність своєї економіки від природно-кліматичних умов.

Економічні взаємовідносини двох держав через українські терени після підписання низки договорів почали набувати масового характеру. Револьюційні події у Франції негативно вплинули на їх подальший розвиток, внаслідок чого вони взагалі припинилися майже на десятиріччя. З приходом до влади в Російській імперії Павла I відносини між обома державами стали нормалізуватися, що дозволяло поступово відновлювати комерційні операції.

Загалом зовнішньоторговельна політика царського уряду сприяла зростанню української зовнішньої торгівлі з Францією. Проте для неї була властива непослідовність, яка нерідко відчиняла двері для іноземних товарів на шкоду як російській, так і українській торгівлі. Попри труднощі і негаразди, відбувалося посилення ролі Наддніпрянської України в торговельній політиці Російського самодержавства, а основними ознаками трансформації її чорноморсько-азовських портів стали темпи, характер розвитку і масштабів торгівлі між Росією та Францією.

Список використаних джерел і літератури:

Безобразов, П. В. (1892). *О сношениях России с Францией*. Москва: Университетская типография, 470 с.

Блюх, И. С. (1882). *Финансы России XIX столетия*, (1). Санкт-Петербург: Тип. М. М. Стасюлевича, 300 с.

Боровой, С. Я. (1961). Франция и внешнеторговые операции на Черном море в последней трети XVIII – начале XIX века (Источниковедческие заметки). *Французский ежегодник*. Москва, 496-506.

Віднянський, С. В. (ред.). (2020). *Україна в історії Європи XIX – початку XXI ст.: історичні нариси*: монографія. Київ: Ін-т історії України НАН України, 814 с.

Вінтоняк, О. (1995). *Україна в описах західноєвропейських подорожників другої половини XVIII століття*. Львів – Мюнхен : Дніпрова хвиля, 141 с.

Водовозов, В. И. (1904). *Очерки из русской истории XVIII века*. Санкт-Петербург: Тип. М. М. Стасюлевича, 537 с.

Гуржій, І. О. (1960). Місце України в зовнішній торгівлі Росії кінця XVIII – першої половини XIX ст. *Укр. іст. журн.*, 5, 51-63.

Гуржій, О., Реєнт, О. & Шапошнікова, Н. (2018). *Нариси з історії розвитку виробничих відносин і торгівлі в Україні (друга половина XVII – початок XX ст.)*. Київ: Ін-т історії України НАН України, 365 с.

Дейвіс, Н. (2001). *Європа. Історія* (пер. Петро Тарашук). (Вид. друге). Київ: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 1463 с.

Державний архів Одеської області.

Державний архів Херсонської області.

Доброклонский, С. (1838). *Указатель трактатов и сношений России с 1462 по 1826*. Москва: Тип. С. Селивановского, XII, 118 с.

Дружинина, Е. И. (1959). *Северное Причерноморье в 1775–1800 гг.* Москва: Изд-во АН СССР, 272 с.

Іваненко, О. А. (2009). *Українсько-французькі зв'язки: наука, освіта, мистецтво (кінець XVIII – початок XX ст.)*. Київ: Ін-т історії України НАН України, 320 с.

Кеппен, П. (1832). *О виноделии и винной торговле в России*. Санкт-Петербург: Тип. К. Крайя, 300 с.

Лобас, Е. В. & Савченко, М. М. (2017). *Внешнеторговая и таможенная политика Российской империи начала XIX века: монография*. Москва: РИО Российской таможенной академии, 182 с.

Лодыженский, К. (1886). *История русского таможенного тарифа*. Санкт-Петербург: Тип. В. С. Балашева, 312 с.

Луцицкий, И. (1894). К истории торговли в Малороссии XVIII в. *Киевская старина*, 4–6, 155–158.

Мартенс, Ф. (1892). Декларация Императрицы Екатерины II относительно вооруженного нейтралитета, обращенная к Дворам Лондонскому, Версальскому и Мадридскому. 1780. Февраля 28-го (марта 11-го). *Собрание трактатов и конвенций, заключенных Россиею с иностранными державами*, (Т. 9 (10). Санкт-Петербург: Тип. М-ва путей сообщения, 259–310.

Машкін, О. М. (2008). *Іноземці в соціально-економічному житті України кінця XVIII – першої половини XIX ст.* Київ: Ін-т історії України НАН України, 450 с.

Машкін, О. М. (2009). Іноземці в соціально-економічному житті України кінця XVIII – першої половини XIX ст.: спроба обрахування чисельності та аналіз їх національного складу. *Проблеми історії України XIX – XX ст.*, (XVI), 241–265.

Мурзакевич, Н. (1879). Материалы для истории губернского города Херсона. Ордера светлейшего князя Григория Александровича Потемкина-Таврического Новороссийского генерал-губернатора. *Записки императ. Одесского общества истории и древностей*, (11), 324–377.

О вооруженном морском нейтралитете. Составленное с высочайшего соизволения по документам московского главного архива министерства иностранных дел. (1859). Санкт-Петербург: Тип. Мор. министерства, 189 с.

Письма барона Антуаня графу Сегюру, о пользе учреждения морской торговли Марсели с Херсоном. (1883). *Записки императорского Одесского общества истории и древностей*, (13). Одесса: Франко-русская тип., 157.

Плохій, С. (2016). *Брама Європи* (пер. з англ. Романа Ключка). Харків: Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 496 с.

Полное собрание законов Российской империи (ПСЗРИ–1). Санкт-Петербург: Тип. II отд. Собст. Его имп. Велич. Канц., 1830.

Реєнт, О. (2019). Місто як центр зосередження і розвитку торгівлі. *Від мурів до бульварів: творення модерного міста в Україні (кінець XVIII – початок XX ст.)*. Київ: Ін-т історії України НАН України, 167–187.

Сидорович, Є. С. (2014). *Вихідці з Франції в економічному житті півдня України наприкінці ХУІІІ – першій половині ХІХ ст.* (дис... канд. іст. наук: спец. 07.00.01 – Історія України). Київ, 212 с.

Сидорович, Є. С. (2011). Економічна діяльність представників французької нації на території Новоросійського краю в першій половині ХІХ ст. *Вопросы духовной культуры. Исторические науки*, 130–132.

Сидорович, Є. С. (2011). Російське законодавство щодо товарообміну з Францією через Чорноморські порти наприкінці ХУІІІ – першій половині ХІХ ст. *Культура народів Причорномор'я*, (216), 147–151.

Скальковский, А. (1837). *Первое тридцатилетие истории города Одессы (1793–1823)*. Одесса, 297 с.

Скальковский, А. (1838). *Хронологическое обозрение истории Новороссийского края. 1730–1823 гг.*, (2). Одесса: Гор. типография, 349 с.

Тарле, Е. В. (1958). Была ли екатерининская Россия экономически отсталою стра-
ною? *Сочинения* (в 12 т., Т. 4), Москва, 452–453.

Тимофеев, В. И. (1984). *Города Северного Причерноморья во второй половине XVIII века*. Київ: Наук. думка, 219 с.

Філінюк, А. Г., Ігнат'єва, Т. В. (2006). *Торговельно-економічні зв'язки Правобережної України в умовах інкорпорації та геополітики Російської імперії (кінець XVIII – 50-ті роки XIX століття)*. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. держ. ун-т, 316 с.

Черкасов, П. П. (отв. ред.). (2001). *Россия и Франция: XVIII – XX века*, (4). Москва: Наука, 327 с.

Черкасов, П. П. (1993). России и Франция в XVIII в. Итоги и перспективы исследования. *Новая и новейшая история*, 3, 58–74.

Юрченко, П. (1883). Историко-статистический очерк торговли Херсона по соч. де Сен-Жозефа. *Записки императ. Одесского общества истории и древностей*, (13), 165–179.

Bartocconi, S. (2005). Les Français en Russie et les Russes en France au XVIII siècle. Note sur la lexicographie français-russe et le Dictionnaire manuel en quatre langues de Veneroni. *Quaderni del CIRSIL*. (№ 4), 89–118.

Chamousset, R. (2011). Les émigrés français en Russia. 1789–1815. *Sciences humaines et sociales*. (№ 1), 1–220.

References:

Bezobrazov, P. V. (1892). *O snoshenyakh Rossyy s Francyej* [On Russia's relations with France]. Москва: Unyversytetskaja typoghrfya, 470 s. [in Russian].

Blyokh, Y. S. (1882). *Fynansy Rossyy XIX stoletiya* [Finance of Russia of the XIX century]. (Vol. 1). Sankt-Peterburgh: Typ. M. M. Stasjulevycha, 300 s. [in Russian].

Borovoj, S. Ja. (1961). Franciya y vneshnetorgovyie operacyi na Chernom more v poslednej trety XVIII – nachale XIX veka (Ystochnykovedcheskiye zametki) [France and foreign trade operations in the Black Sea in the last third of the XVIII – early XIX century (Source notes)]. *Francuzskiy ezhegodnyk*. Moskva, 496–506. [in Russian].

Vidnianskyi, S. V. (red.). (2020). *Ukraina v istorii Yevropy XX – pochatku XXI st.: istorichni narysy* [Ukraine in the history of Europe of the XIX – beginning of the XXI century: historical essays]: monohrafiia. Kyiv: In-t istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 814 s.

Vintonjak, O. (1995). *Ukraina v opysakh zakhidnojevropejskykh podorozhnykiv drughoji polovyny XVIII stolittja* [Ukraine in the descriptions of Western European travellers of the second half of the XVIII century]. Ljviv – Mjunktken: Dniprova khvylja, 141 s. [in Ukrainian].

Vodovozov, V. Y. (1904). *Oчерky yz russkoj ystorry XVIII veka* [Essays from Russian history of the 18th century] [The essays from the history of Russia of the XVIII century]. Sankt-Peterburgh: Typ. M. M. Stasjulevycha, 537 s. [in Russian].

Ghurzhij, I. O. (1960). Misce Ukrajinu v zovnishnij torghivli Rosiji kincja XVIII – pershoji polovyny XIX st. [Ukraine's place in Russia's foreign trade in the late XVIII – early XIX century]. *Ukr. ist. zhurn.*, 5, 51–63. [in Ukrainian].

Ghurzhij, O., Rejent, O., Shaposhnikova, N. (2018). *Narysy z istoriji rozvytku vyrobnychykh vidnosyn i torghivli v Ukrajinі (drugha polovyna XVII – pochatok XIX st.)* [The essays on the history of the industrial relations and trade in Ukraine (second half of the XVII – early XX century)]. Kyiv: In-t istoriji Ukrajinu NAN Ukrajinu, 365 s. [in Ukrainian].

Dejvis, N. (2001). *Jevropa. Istorija* [Europe. History] (per. Petro Tarashhuk). (Vyd. drughe). Kyiv: Vyd-vo Solomiji Pavlychko «Osnovy», 1463 s. [in Ukrainian].

Derzhavnyy arkhiv Odeskoji oblasti [The State Archives of Odesa Region].

Derzhavnyy arkhiv Khersonskoji oblasti [The State Archives of Kherson Region].

Dobroklonskyj, S. (1838). *Ukazatel' traktatov y snoshenij Rossyy s 1462 po 1826* [The index of treaties and relations of Russia from 1462 to 1826]. Moskva: Typ. S. Selyvanovskogo, XII, 118 s. [in Russian].

Druzhynyna, E. Y. (1959). *Severnoe Prychernomorje v 1775–1800 rr.* [The Northern Black Sea region in 1775–1800]. Moskva: Yzd-vo AN SSSR, 272 s. [in Russian].

Ivanenko, O. A. (2009). *Ukrajinsjko-francuzjki zv'jazky: nauka, osvita, mystectvo (kinec XVIII – pochatok XIX st.)* [Ukrainian-French relations: science, education, art (late XVII – early XX century)]. Kyjv: In-t istoriji Ukrajiny NAN Ukrajiny, 320 s. [in Ukrainian].

Keppen, P. (1832). *O vynodely y vynnoj torehovle v Rossyy* [About winemaking and wine trade in Russia]. Sankt-Peterburgh: Typ. K. Kraija, 300 s. [in Russian].

Lobas, E. V., Savchenko, M. M. (2017). *Vneshnetorhovaja y tamozhennaja polityka Rossyjskoj ympery nachala XIX veka* [Foreign trade and customs policy of the Russian Empire at the beginning of the XIX century]: monohrafyja. Moskva: RYO Rossyjskoj tamozhennoj akademyy, 182 s. [in Russian].

Lodyzhenskyj, K. (1886). *Ystoryja russkagho tamozhennagho taryfa* [The history of the Russian customs tariff]. Sankt-Peterburgh: Typ. V. S. Balasheva, 312 s. [in Russian].

Luchykyj, Y. (1894). *K ystoryi torehovly v Malorossyy XVIII v.* [To the history of trade in Malorossiya in the XVIII century]. *Kyevsk. staryna*, 4–6, 155–158. [in Ukrainian].

Martens, F. (1892). Deklaracyja Ymperatrycy Ekateryny II odnosyteljno vooruzhennogho nejtralyteta, obrashnennaja k Dvoram Londonskomu, Versalskomu y Madrydskomu. 1780. Fevralja 28-gho (marta 11-gho) [Declaration of Empress Catherine II on Armed Neutrality, addressed to the Courts of London, Versailles and Madrid. 1780. February 28th (March 11th)]. *Sobranje traktatov y konvencyj, zakljuchënykh Rossyeju s ynostrannymy derzhavamy*. Sankt-Peterburgh: Typ. M-va putej soobshhenija, (Vol. 9 (10), 259–310. [in Russian].

Mashkin, O. M. (2008). *Inozemci v socialjno-ekonomichnomu zhytti Ukrajiny kincja XVIII – pershoji polovyny XIX st.* [Foreigners in the socio-economic life of Ukraine in the XVIII – first half of the XIX century]. Kyiv: In-t istoriji Ukrajiny NAN Ukrajiny, 450 s. [in Ukrainian].

Mashkin, O. M. (2009). *Inozemci v socialjno-ekonomichnomu zhytti Ukrajiny kincja XVIII – pershoji polovyny XIX st.: sproba obrakhuvannja chysel'nosti ta analiz jikh natsional'nogho skladu* [Foreigners in the socio-economic life of Ukraine in the XVIII – first half of the XIX century: an attempt to calculate the quantity and analyze the national composition]. *Problemy istoriji Ukrajiny XIX – XX st.*, (XVI), 241–265. [in Ukrainian].

Murzakevych, N. (1879). *Materyaly dlja ystoryi ghubernskagho ghoroda Khersona. Ordera svetlejshegho knjazja Ghryghoryja Aleksandrovycha Potemkina-Tavricheskogho Novorossyjskogho ghenral-ghubernatora* [The materials for the history of the provincial city of Kherson. Orders of His Serene Highness Prince Hryhoriy Oleksandrovykh Potjomkin – Tavrichesky Serene Highness Governor – General Alexandrovich Potemkin-Tavrichesky Novorossyjsk Governor-General]. *Zapysky ymperat. Odesskogho obshhestva ystoryi y drevnostej*, (11), 324–377. [in Ukrainian].

O vooruzhennom morskomoj nejtralytete. Sostavlennoe s vysochajshegho soyzvolenija po dokumentam moskovskogho glavnogho arkhiva mynysterstva ynostrannykh del [On armed maritime neutrality. Compiled with the highest permission from the documents of the

Moscow Main Archive of the Ministry of Foreign Affairs]. (1859). Sankt-Peterburgh: Typ. Mor. mynysterstva, 189 s. [in Russian].

Pysjma barona Antuanja ghrafu Seghjuru, o poljze uchrezhdenyja morskoj torghovly Marsely s Khersonom [The letters from Baron Antoine to Count Segur, on the benefits of establishing trade between Marseilles and Kherson]. (1883). *Zapysky ymperatorskogho Odesskogho obshhestva ystorry y drevnostej*, (13), Odessa: Franko-russkaja typ., 157. [in Ukrainian].

Plokhij, S. (2016). *Brama Jevropy* [The Gate Europe] (per. z anghl. Romana Klochka). Kharkiv: Knyzhkovyj klub «Klub Simejnegho Dozvillja», 496 s. [in Ukrainian].

Polnoe sobranje zakonov Rossyjskoj ymperyy [The complete collection of laws of the Russian Empire] (PSZRY-1). Sankt-Peterburgh: Typ. II otd. Sobst. Egho ymp. Velych. Kanc., 1830. [in Russian].

Rejent, O. (2019). Misto jak centr zoseredzhennja i rozvytku torghivli [A city as a centre of concentration and development of trade]. *Vid muriv do uljvariv: tvorennja modernogho mista v Ukrajinі (kinecj XVIII – pochatok XX st.)*. Kyjiv: In-t istoriji Ukrajinjy NAN Ukrajinjy, 167-187. [in Ukrainian].

Sydorovych, Je. S. (2014). *Vykhidci z Franciji v ekonomichnomu zhytti pıvdnja Ukrajinjy naprykinci XVIII – pershij polovyni XIX st.* [Immigrants from France in the economic life of southern Ukraine in the late XVIII – first half of the XIX] (The dissertation of the candidate of Historical Sciences). Kyjiv, 212 s. [in Ukrainian].

Sydorovych, Je. S. (2011). Ekonomichna dijalnistj predstavnykiv francuzjkoji naciji na terytoriji Novorosijskogho kraju v pershij polovyni XIX st. [The economic activity of the French nation in the Novorossiysk region in the first half of the XIX century]. *Voprosy dukhovnoj kuljтуры. Ystorycheske nauky*, 130-132. [in Ukrainian].

Sydorovych, Je. S. (2011). Rosijske zakonodavstvo shhodo tovaroobminu z Francijeju cherez Chornomorski porty naprykinci XVIII – pershij polovyni XIX st. [Russian legislation on trade with France through the Black Sea ports in the late XVIII – first half of the XIX century]. *Kuljtura narodov Prychernomorjja*, (216), 147-151. [in Ukrainian].

Skaljkovskij, A. (1837). *Pervoe trydcatylyete ystorry ghoroda Odessy (1793–1823)* [The first thirty years of the history of the city of Odessa (1793-1823)]. Odessa, 297 s. [in Ukrainian].

Skaljkovskij, A. (1838). *Khronologhycheskoe obozrenye ystorry Novorossyjskogho kraja. 1730–1823 rr.* [The chronological review of the history of the Novorossiysk region. 1730-1823]. (2). Odessa: Ghor. typoghrafyja, 349 s. [in Ukrainian].

Tarle, E. V. (1958). Byla ly ekaterynynskaja Rossyja ekonomychesky otstaloju stranoju? [Was Catherine's Russia an economically backward country?]. *Sochynenija*: (v 12 t., T. 4). Moskva, 452-453. [in Russian].

Tymofeenko, V. Y. (1984). *Ghoroda Severnogho Prychernomorjja vo vtoroj polovyni XVIII veka* [The cities of the Northern Black Sea in the second half of the XVIII century]. Kyjiv: Nauk. dumka, 219 s. [in Ukrainian].

Filinjuk, A. Gh., Ighnatjjeva, T. V. (2006). *Torghoveljno-ekonomichni zv'jazky Pravo-berezhnoj Ukrajinjy v umovakh inkorporaciji ta gheopolityky Rosijskoji imperiji (kinecj XVIII – 50-ti roky XIX stolittja)* [Trade and economic relations of Right Bank Ukraine in the conditions of incorporation and geopolitics of the Russian Empire (late XVIII – the 50s of the XIX century)]. Kam'ianets-Podilskyi : Kam'ianets-Podil. derzh. un-t, 316 s. [in Ukrainian].

Cherkasov, P. P. (otv. red.). (2001). *Rossyja y Francyjja: XVIII – XIX veka* [Russia and France: XVIII – XX centuries], (4). Moskva: Nauka, 327 s. [in Russian].

Cherkasov, P. P. (1993). *Rossyy y Francyya v XVIII v. Ytoghy y perspektivy yssledovan-ya* [Russia and France in the XVIII century. The results and perspectives of the research]. *Novaja y novejsaja ystoryja*, 3, 58-74. [in Russian].

Jurchenko, P. (1883). *Ystoryko-statystycheskyj ocherk torghovly Khersona po soch. de Sen-Zhozefa* [The historical and statistical sketch of the trade of Kherson on the works of de Saint-Joseph]. *Zapysky ymperat. Odesskogho obshhestva ystoryy y drevnostej*, (13), 165-179. [in Ukrainian].

Bartoccioni, S. (2005). *Les Francais en Russie et les Russes en France au XVIII siècle. Note sur la lexicographie francais-russe et le Dictionnaire manuel en quatre langues de Veneroni. Quaderni del CIRSIL*. (№ 4), 89-118. [in French].

Chamoussset, R. (2011). *Les émigrés français en Russie. 1789–1815. Sciences humaines et sociales*. (№ 1), 1-220. [in French].

Отримано: 27.04.2021

DOI: 10.32626/2309-2254.2021-32.122-131

УДК 37:737(477)

АЛЬОШИНА Оксана – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри культурології та філософії Національного університету «Острозька академія», вул. Семінарська 2, м. Острог, індекс 35800, Україна (oksana.alioshyna@oa.edu.ua)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-0893-3791>

ResearcherID: AAX-8161-2020

ALYOSHINA Oksana – Candidate of Historical Science, Associate Professor, Associate Professor Department of Cultural Studies and Philosophy of the National University of Ostroh Academy, 2 Seminarska Street, Ostroh, index 35800, Ukraine (oksana.alioshyna@oa.edu.ua)

Бібліографічний опис статті: Альошина, О. (2021). Функціонування системи управління православними братствами Правобережної України в пореформений період. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: історичні науки*, (32), 122–131.

ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ПРАВОСЛАВНИМИ БРАТСТВАМИ ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ В ПОРЕФОРМЕНИЙ ПЕРІОД

Анотація. *Мета дослідження* – з'ясувати функціонування системи управління православними братствами Правобережної України в пореформений період. **Методологія дослідження** ґрунтується на принципах науковості, об'єктивності та історизму, а також передбачає використання загальнонаукових методів (внутрішньої критики джерел, аналізу, синтезу, узагальнення). **Наукова новизна** – вперше на основі маловідомих архівних документів подано аналіз специфіки системи управління православних братств. **Висновки.** Встановлено, що система управління православних братств формувалася на основі затвердженого російським урядом закону «Основні правила для заснування право-